

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעורים ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

מורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

התוכן:

1. פרטי דיני תפילה על החולה. (ליל שב"ק פרשת "בהעלותך").
2. גדרים ב"לפני עיוור" כאשר מציל את השני מאיסורים יותר חמורים. (שבת קודש פרשת "בהעלותך").

ליל שבת קודש "בהעלותך" תשפ"א

פרטי דיני תפילה על החולה

יש להסתפק כמה ספיקות בדיני התפילה על החולה שיתרפא. מעשה שהיה בתינוק שנולד חולה והרופאים אמרו שלא שייך למול אותו עד שיגדל, ולכל הפחות בעוד כמה חדשים, ומאחר והתינוק היה זקוק לטיפולים רפואיים, המשפחה רצו להתפלל עליו, אבל כיון שלא היה לו שם עדיין לפני הברית, שאלו האם שייך לקרא לו שם עוד לפני הברית כדי שיוכלו להתפלל עליו, או שמא אפשר להתפלל עליו מבלי להזכיר את שמו, ובשמים יקבלו את התפילות של המתפללים כיון שהקב"ה יודע עבור מי מתפללים. עוד יש להסתפק, היאך צריך להתנהג בחולה ר"ל שזקוק לרחמי שמים, אבל אינו רוצה שהציבור ידעו שהוא חולה, האם עדיף לפרסם הדבר כדי שיתפללו עליו, או שמא עדיף לא לפרסם הדבר כלל.

מקורות למצוה להתפלל על החולה

מצאנו מקור להתפלל לרפואת החולה בפ' בהעלותך (י"ב י"ג) שמשה רבינו התפלל "א-ל נא רפא נא לה" כדי שמרים הנביאה תתרפא מצרעתה, ויש בתפילה על החולה כמה מצוות. א. רבינו החפץ חיים זצ"ל כ' באהבת חסד (ח"ג פ"ח ד"ה עוד יש) שהוא בכלל ביקור חולים שהוא גמילות חסדים. ב. הוא בכלל מצות "ואהבת לרעך כמוך" כמש"כ הרמב"ם בספר המצוות (מ"ע ר"ו) בגדר המצוה וז"ל וכל מה שארצה לעצמי ארצה לו כמוהו עכ"ל, וכ"כ ביסוד ושורש העבודה (שער א' פ"ז), ובאג"מ (יו"ד ח"ד סי' נ"א סוף אות א') כי וז"ל נמצא לפ"ז שמי שמבקש מחבירו, מי שהוא אף אדם פשוט, ואף אינו נזהר במצוות כל כך, ואף עוד לגרועים מאלו, אם אך הוא מאמין בהשי"ת, בין שביקשו בע"פ בין שביקשו בכתב, צריך להתפלל עבורו להשי"ת, דאפשר שהשי"ת יחוש לתפילתו ולברכתו מאיזה טעם, כי הוא יודע וזוכר כל מעשה ומחשבה של כל איש ואיש, ואפשר שיש לו איזה זכות שיקבל השי"ת תפילתו בשביל זה. וגם זה גופא שמצטער בצערו של חבירו ורוצה בטובתו, שמקיים בזה מצות "ואהבת לרעך כמוך", הוא זכות ששייך שיקבל השי"ת תפילתו עכ"ל. ג. י"א שהוא בכלל "לא תעמוד על דם רעך" (שו"ת משנה הלכות ח"ג סוסי רי"א), וע' בספר חסידים (סי' תשנ"ג) בענין התפלה על אחרים וז"ל מפני שישראל ערבים זה לזה, לכך כשצער בא על אחד, חייבים כולם להצטער ולהתפלל שנאמר (תהלים ל"ה י"ג) "ואני בחלותם לבושי שק", וכתוב (שם) "ותפילתי על חיקי תשוב". ואם לא הי' מתפלל הי' חוטא שנאמר (שמואל א' י"ב כ"ג) גם אנכי

חלילה לי מחטוא להי' מחדול להתפלל בעדכם עכ"ל, ומקור דברי הספר חסידים הוא גמ' בברכות (י"ב:), אמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב, כל שאפשר לו לבקש רחמים על חברו ואינו מבקש נקרא חוטא.

הזכרת שם החולה בתפילתו

שנינו בברכות (ל"ד.) אמר רב יעקב אמר רב חסדא כל המבקש רחמים על חברו, אין צריך להזכיר שמו (פרש"י של חולה) שנאמר "א-ל נא רפא נא לה", ולא קמדכר שמה דמרים, **והסביר המאירי שהיחיד המתפלל על חברו א"צ להזכיר את שמו, אלא סומך על מה שבלבו יודע על מי מתפלל.** אבל המ"א (סי' קי"ט סק"א) כ' **בשם המהרי"ל שרק אם מתפלל לפני החולה אינו מזכיר את שמו, אבל שלא בפניו יש להזכיר את שמו.**

הפנים יפות (פי' תולדות כ"ה כ"א) הסביר לפ"ז את הפסוק "ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו", שיצחק אבינו הקפיד להתפלל דווקא בנוכחות רבקה אמנו, משום שחשש שמא יצטרך לשנות את שמה כמו שהקב"ה שינה את שמה של שרה (עי' רש"י לך לך ט"ו ה' - שרי לא תלד, שרה תלד), וממילא לא רצה לקרותה בשמה, ולכן התפלל בנוכחותה כדי שלא יצטרך להזכיר את שמה, אבל אח"כ כשהתקבלה תפילתו, כי בפסוק "ותהר רבקה אשתו", ונקראה בשמה.

האם מותר להזכיר את שם החולה כשמתפלל בנוכחותו

והנה יש להסתפק, האם יש קפידא דווקא שלא להזכיר שם החולה כשמתפלל בנוכחותו. מקום הספק הוא, דבגמ' הנ"ל מבואר "כל המבקש רחמים על חברו, **אין צריך להזכיר שמו**", ומזה דייק הפר"ח (סי' קי"ט סק"א) שאם רוצה, מותר להזכיר את שם החולה בתפילתו. אבל מאידך גיסא, רש"י כ' בספר הפרדס (סי' רפ"ז) שיש קפידא שלא להזכיר את שם החולה, וכ"כ בעיון יעקב (סוף פ"ה דברכות), והסביר דאולי השם שלו גרם החולי, ומה"ט כ' הרמ"א (יו"ד סוסי' שלי"ה) שמשנים שם החולה כדי שיקרע גזר דינו, ורבינו החת"ס זצ"ל הוסיף עוד סיבה למה עדיף לא להזכיר את שמו כשמתפללים עליו, כמו שיתבאר.

מעלת התפילה ע"י מטתו של החולה

כלל בידינו שיש מצוה להתפלל לרפואת החולה, ואע"פ שיכול להתפלל לרפואתו גם בביתו, אבל הטור כ' שאם יבקר אצלו, "מתוך כך יבקש עליו רחמים", ואפשר כוונתו לומר, שאם רואה את החולה, תפילתו תהיה שונה ממה שהי' מתפלל בלי לראותו. אבל יש להוסיף, דיש גם מעלה בעצם התפלה בנוכחות החולה, דהרי המ"ב (סי' קי"ט סק"ב) הביא בשם המ"א הנ"ל בשם המהרי"ל דכשמתפלל שלא בפני החולה צריך להזכיר את שמו. והוסיף החת"ס (נדרי"מ.) בשם המקובלים שיש בהזכרת שמו קצת התעוררות דין עליו, אע"פ שמ"מ קרוב לשכר ע"י התפלה, מ"מ לפעמים איכא קצת הפסד ע"י הזכרת שמו, משא"כ כשמתפלל בפני החולה שא"צ להזכיר את שמו, אז טוב לו. ובזה ביאר כוונת הגמ' בנדרי"מ דהנכנס לבקר מתפלל עליו שיחיה, כי לא צריך להזכיר שמו, משא"כ מי שאינו מבקרו, מתפלל לרפואתו שלא בפניו, ואז צריך להזכיר את שמו בתפלתו, ולפעמים יארע לו הפסד בדבר אע"פ שמתפלל עליו שיחיה.

קריאת שם לתינוק חולה לפני הברית

בשו"ת בצל החכמה (ח"ו סי' י') דן אם אפשר לקרא שם לתינוק חולה לפני הברית, והביא מש"כ בדעת זקנים מבעלי תוס' (בראשית ה' כ"ח) דלהכי כתיב "ויחי למך... ויולד בן ויקרא את שמו נח", ולא כ' "ויחי למך... ויולד את נח", משום שמתושלח הצדיק נתן לו עצה שלא ימהר לקרא לו שם, לפי שאנשי הדור מכשפים היו, ויהיו מכשפים אותו אם ידעו שמו. והוסיף בשו"ת בצל החכמה עוד מקורות לזה, והסביר שכידוע התינוק צריך שמירה מן המזיקין עד שיהיה נימול, ומשם והלאה א"צ שמירה כי המצוה משמרתו, ולכן אפשר מה"ט אין קורין שם לבן זכר לפני המילה, משום שהשם גורם שח"ו יוכלו לשלוט בו כשפים, ויכול לינוק מהם כי אין לו דבר שיגן עליו לשומרו, משא"כ אחרי הברית שמצות מילה משמרתו, לכן קורין לו שם רק בברית.

אבל מאידך גיסא, הביא שמבואר בספר חסידים (סי' תתש"מ) שקורין לו שם מיד אחר הלידה כשנותנים אותו בעריסה, עוד לפני הברית, ושוב מצא בשו"ת ר' יוסף נחמיה קורניצר זצ"ל (נינו של רבינו החת"ס זצ"ל, רבה של קראקא – סי' ק"א סק"ה) שבדאי יכולים לקרא לו שם לפני הברית אם יתאחר מילתו עד שיבריא, דהרי ישראל כשר הוא, ויקראו לו את השם בקרה"ת, וגדולי דורנו זצ"ל נחלקו במנהג הדבר (ע"י בקונטרס שמא גרים עמוד רט"ז), דמצד אחד מרן המשגיח ר' יחזקאל לוינשטיין זצ"ל אמר על תינוק שהיה חולה ועוד לא מלו אותו, שאחרי שיש לו שם, יש על מי להתפלל, וכן האדמו"ר מסאטמר זצ"ל אמר שאחרי שנתנו לו שם אפשר לבא לבקש ברכה, וגם מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל פסק שיקדימו לתת לו שם לפני הברית, ומרן הרב שך זצ"ל אמר שאם התינוק חולה אנוש יש ליתן לו שם, ואילו דעת מרן הקה"י זצ"ל היה שלא ליתן לו שם עד הברית, אבל מביאים בשמו (ארחות רבינו ח"א עמוד שלי"ו אות ט"ו) שאפשר להתפלל לרפואת "התינוק בן פלונית" (וע"ע בשמות בארץ למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א - פ"ה). אבל למעשה כמדומני שהמנהג הוא, שאם הברית לא ידחה להרבה זמן, ממתניים מלקרא לו שם, אבל אם התינוק חולה, ולא יודעים מתי יוכלו למולו, יש לקרא לו שם בקרה"ת לפני הברית כדי שיוכלו להתפלל על רפואתו.

פרסום שם החולה כדי שיתפללו עליו

יש להסתפק האם ראוי לפרסם על מי שהוא חולה כדי שיתפללו עליו, או שמא עדיף שלא יתפרסם הדבר, ואת"ל שראוי לפרסם הדבר כדי לזכות לתפילה של רבים, מה הדין אם החולה או בני משפחתו מתנגדים לכך.

שנינו בברכות (נ"ה:): האי מאן דחליש, יומא קמא לא לגלי כי היכי דלא לתרע מזליה, ובנדריים (מ). פרש"י כדי שאנשים לא ידברו עליו, משום שכל זמן שלא התפרסמה המחלה, היא יכולה לעבור יותר בקלות מאם המחלה כבר התפרסמה, והמהרש"א בברכות הסביר שביום הראשון לא יגלה שחלה כדי שלא יפתח הפה לשטן, וביום הראשון עדיין לא התחזק בחולי, לכן לא יגלה לאחרים כדי שלא יפתח פיו לשטן ויחזיק בו החולי מחמת דיבורו.

אבל אחרי שכבר הכביד עליו חוליו, אדרבה ראוי שיפרסם הדבר ברבים כדי שרבים יבקשו עליו רחמים, והכי מבואר בסוגי' שם בברכות, מכאן ואילך ליגלי, כי הא דרבא כי הוה חליש, יומא קמא לא מגלי, מכאן ואילך א"ל לשמעיה: פוק אכריז "רבא חלש", מאן דרחים לי לבעי עלי רחמים, ומאן דסני לי לחדי לי (פרש"י ומתוך כך ישוב חרון אף מעלי), ומ"מ משפחת החולה יכולה להתנגד לפרסום החולי ברבים, אע"פ שע"פ ימנעו תפילת הרבים עליו, והסביר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (דרך שיחה ח"א עמוד תקמ"ד) דכיון שמבואר בב"ק (פ"ו:): שמשלמים בושת גם למשפחה, א"כ אם היא מעכבת ומתנגדת לפרסום החולי, א"א לפרסם הדבר, ומ"מ הוסיף (שם ח"ב עמוד רנ"ח) דאע"פ שא"א לפגוע במשפחה, מ"מ צריך לעשות תפילה ולספר ליחידים בלבד כדי שלא יוודע למשפחה.

תפלה לרפואת חולה שנמצא במקום רחוק

בליקוטי מהרי"ל (מנהגים, בהלי' שמחות עמוד תקצ"ט) כ' שאין לברך חולה שנמצא במקום רחוק, ואפילו אם הוא מסוכן, דשמא כבר מת או כבר הבריא (והוי תפלת שוא), אבל השע"ת (סי' רפ"ח סק"ג) הביא שבשו"ת נחלת שבעה (ח"ב סי' ל"ט, וע"ע שם סי' ע"ז – סי' פ' שהאריך יותר בזה) חולק עליו, ועשה מעשה לברך את החולה בביהכ"ס בשבת, אע"פ שהחולה לא היה שם בעיר אלא בישוב במרחק שעה משם, והביא ראיי מגיטין (כ"ח). ששליח יכול למסור גט אפילו אם הניח הבעל כשהיה זקן או חולה, משום שיש חזקה שהבעל עדיין חי. עוד הוסיף שם, דהא שנינו בברכות (נ"ד:). היתה אשתו מעוברת ואמר יה"ר שתלד אשתי זכר, הרי זה תפילת שוא, התם הוי ודאי תפילת שוא, משא"כ הכא הוי ספק תפילת שוא, וספק נפשות להקל, ושמא הוא עדיין חי, ושמא נוכל להצילו ע"י תפילה. וע"ע בשו"ת יהודה יעלה (ח"א סי' קפ"ג ד"ה הנה) שג"כ הקשה על המהרי"ל, דמדן ספק נפשות להקל יש להתיר להתפלל עבור החולה, דשמא הוא עדיין חי, ושמא נוכל להצילו ע"י תפילה.

בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' כ"ו) דן בענין מש"כ הרמ"א (יו"ד סי' ת"ב סי"ב) שנהגו להודיע לבנים שאביהם מת כדי שיאמרו קדיש, ואין בזה משום מוציא דבה הוא כסיל, ובתו"ד כ' שא"צ להודיעו כדי שיפסיק להתפלל על החולה, דאע"ג שהמתפלל על המת הוי תפלת שוא, כשאינו יודע שמת אינו עובר עבירה, ומ"מ כ' שיש לתקן הנוסח ולומר "אם הוא עדיין חולה, ה' ישלח לו רפואה שלימה", ובזה יצא מכל החששות, ועי' בערוה"ש (יו"ד סוסי' שלי"ה) שכ' דהמנהג הפשוט הוא כשיטת הנחלת שבעה, להתפלל על החולה גם כשהוא בעיר אחרת, ואין לפקפק בזה כלל.

תפלה עבור חולה בשבת

עוד יש לדון בכלל לגבי תפלה על חולה בשבת, דהרי שנינו בשבת (י"ב): בקושי התירו לנחם אבלים ולבקר חולים בשבת, וטעם הדבר פרש"י מפני שמצטער, אבל הרי"ף שם (ה): והרא"ש (פי"א סי' ל') פי' שמא יבא לזעוק בשבת, ועי' בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סי' ס"ד) שהסביר טעם מניעת הבקשה בשבת, משום שלא יהא דיבורך של שבת כדיבורך של חול, ויכולה היא שתרחם, לכן אין לבקש על החולה, ויש לו לבטוח בזכות שבת, ואל יבקש צרכיו כדרך שעושה בחול, וכעין זה כ' מרן החת"ס זצ"ל (דרשות חת"ס ח"א עמוד כ"ה. ד"ה ויאמר) מהמבואר בשבת (י"ב). שהמבקר את החולה בשבת, לא יתפלל להדיא "ה' ישלח רפואה שלימה", אלא יאמר "יכולה היא שתרחם", כשכוונתו לומר שזכות השבת כדאי שתרחם על החולה בלי תפלה.

המ"א (סוסי' רפ"ח) הקשה למה נהגו האידנא שהחזן אומר "מי שבירך" לחולה, ואומר "המקום ישלח לו רפואה שלימה", דהרי אסור לומר כך בשבת, ות"י דאפשר סומכים על הרמב"ן בתורת האדם (שער המיחוש עמוד ח"י) שכתב שמותר לומר "המקום ירחם עליו בתוך שאר חולי עמו ישראל", אבל לומר יותר מזה לכו"ע אסור, וסיים המ"א דיש להנהיג לומר בתוך ה"מי שבירך" – "שבת היא מלזעוק", ועי' בשו"ע הרב (סי' רפ"ז ס"א) שהחמיר עוד יותר, שלא יאמר ב"מי שבירך" – "המקום ישלח לו רפואה שלימה", אלא רק יאמר "שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא".

והנה שאלה זו היא כבר מחלוקת קדומה, דבשו"ת אבקת רוכל (סי' י"ב) כ' שכבר נתפשט המנהג בכל המקומות לומר "מי שבירך" לחולה שמנדב לצדקה, ולברכו ברפואה שלימה, ונתן שני טעמים לקולא זו, חדא שלא נאסר התפלה על החולה בשבת אלא אם מאותה תפלה ימשך צער להחולה או להתפלל עליו, דהרי אחד מתנאי תפלה היא דמעה, ולכן חששו שע"י תפלתו יתעורר לבכות, אבל כשאומרים "מי שבירך", אינו דרך תפלה ממש, אלא שהקב"ה יקבל פעליו וצדקותיו שעושה באותה שעה (שמנדב לצדקה), ובזכות זה יתרפא מחליו, וזה אינו מעורר צער ובכי, והוסיף הב"י שם טעם שני להקל, כיון שהוא נוסח קבוע, ודמי להמבואר בירושלמי שיש להקל בטופס ברכה.

אבל המהר"י בי רב (בתשובה שם) חולק על הב"י, וכי דאע"פ שמסכים למש"כ הב"י דמותר לעשות "מי שבירך" עבור החולה בשבת, אבל אסור להזכיר רפואה ב"מי שבירך", ולומר שהקב"ה ירפאהו, ודחה סברת הב"י שנוסח ה"מי שבירך" שאומרים בחול הוא כמו "טופס ברכה" שמותר לאומרו גם בשבת, דא"כ למה אסור למבקר החולה בשבת לומר שהשי"ת ישלח לו רפואה בשבת, הלא כן הוא נוסח הברכה.

לפי"ז ה"מי שבירך" שלנו שאומרים "הקב"ה ישלח לו רפואה שלימה מן השמים ברמ"ח איבריו ושס"ה גידיו", תלוי במחלוקת הב"י ומהר"י בי רב, וסברת הב"י באבקת רוכל שהיקל בזה היא משום שאינו מביא לידי צער ובכי, וגם שהוא נוסח קבוע וממילא אין איסור לאומרו בשבת, ולפי"ז מבואר סיום ה"מי שבירך", "שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא", דכיון שה"מי שבירך" אינו מביא לידי צער והוא נוסח קבוע, אין זה נחשב זעקה על החולה, וזה מה שאומרים דשבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא.

"מי שבירך" בשבת לחולה שאין בו סכנה

והנה מתוך דברי האבקת רוכל ומהר"י בי רב, מבואר שחולקים דווקא בחולה שאין בו סכנה, אבל בחושיב"ס מודים שגם מותר לזעוק, וכן נפסק בשו"ע (סי' רפ"ח ס"י) לכל חולה שיש בו סכנת היום

זועקים ומתחננים, והוסיף הרמ"א וכן מותר לברך החולה המסוכן בו ביום. בהיתר של פקו"נ מבואר באג"מ (או"ח ח"א סי' ק"ה) שהוא רק כשיש חשש שימות באותו יום, מדפסק שאם החולה ביקש שיתפללו עליו מותר להתפלל, דיש חשש שאם לא יתפללו עליו תיטרף דעתו, ולכן אם אחרים בקשו שיתפללו עבור החולה, אסור להתפלל עליו בשבת אם אין חשש שימות באותו יום, ואע"ג דבכל פקו"נ מחללין שבת גם אם אין חשש שימות באותו יום, הסביר מרן החת"ס זצ"ל (בדרשות חת"ס ח"א הנ"ל) שהציווי "וחי בהם" מתיר להתעסק ברפואה במנהגו של עולם שירפאהו, אבל תפלה מרפא שלא בדרך הטבע, וע"ז שייד לומר שהשבת תמלא את מקום התפלה והזעקה, ויכולה שבת שתרחם עליו, וכן מבואר בשו"ת יהודה יעלה (ח"א סי' קפ"ג ד"ה אבל).

אבל המ"א (סק"ד) הביא שכל הרבנים הסכימו שאם אינו מסוכן לבו ביום אסור לברכו, ולהלכה כן נקטו רוב הפוסקים, שאין היתר להתפלל בשבת על חושאב"ס (ע"י א"ר סי' רפ"ח סק"כ, ותוס' שבת שם סק"ז, ושו"ע הרב סי' רפ"ז ס"א), ולפ"ז צריך להבין מש"כ המ"ב (סוסי' רפ"ח) דכשעושין "מי שבירך" לחושאב"ס, אומר "שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא", וכבר הקשה כן הא"ר שם על המ"א, וכי בשביל שאומר "שבת היא מלזעוק" יהא רשאי להוסיף לשון תפלה בשבת. בתורת שבת (סי' רפ"ח סקט"ו) כתב כיון שכשאומר "מי שבירך" פוסקין לצדקה, ואומרים בשכר זה ישלח לו רפוי"ש, א"כ הוי ברכה ולא תפלה, אבל לפי דבריו, בשלמא כשאדם עושה "מי שבירך" מיוחד לחולה ופוסק לצדקה לזכותו, אבל כשכל אחד ניגש לגבאי ומבקש שיזכיר את שם החולה ב"מי שבירך" הכללי, כשהוא חולה שאין בו סכנה, צ"ע טובא מה ההיתר (וע"י בשו"ת פאת הדרך ח"ב סי' ע"ד שתמה על כך).

לימוד זכות על אמירת "מי שבירך" בשבת גם לחולה שאין בו סכנה

וצ"ל דכיון שאומרים "שבת היא מלזעוק", אין זה לשון תחינה ובקשה שהחולה יתרפא, אלא אומר שמצפה לרחמי שמים שברחמי השי"ת המרובים בודאי ירחם עליו בקרוב (ע"י פתחי שערים על השערי אפרים שער י"י סמ"ד). עוי"ל דכיון שנוהגים לומר "בתוך שאר חולי ישראל" (ע"י ש"ך יו"ד סי' של"ה סק"ד טעם הדבר, שמתוך שכולו עם אחרים, תפילתו נשמעת יותר), נחשב כתפלה לצורכי רבים, וזה מותר בשבת (ע"י חידושי גור אריה למהר"ל מפראג בשבת י"ב. ושו"ת באר משה ח"ד סי' ק"ג). עוי"ל דמבואר בשו"ת אבקת רוכל דחומר האיסור הוא בפני החולה כיון שמעוררו לבכי וצער, ולפ"ז כשהגבאי אומר "מי שבירך" בביהכנ"ס, ואינו לפני החולה, קיל טפי, אבל בשו"ע הרב (סי' רפ"ז ס"א) מבואר דגם הש"צ שמברך החולה בביהכנ"ס ואומר "מי שבירך", לא יאמר "המקום ישלח לו רפואה שלימה" אלא יאמר "שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא" (וע"י בשו"ת תשובות והנהגות ח"ג סי' צ"ז מה שנדחק ליישב קושי' זו).

אבל בתורת שבת הנ"ל (סי' ש"ז סקט"ז) חיזק ההיתר לומר המי שבירך בשבת בהיותו רק ברכה, וכתב דהרי הוא דומה ליקום פורקן, והמ"א לא תמה על מי שבירך שאומרים אחרי יקום פורקן "ויסיר מהם כל מחלה וירפא לכל גופם", ואין אומרים בו "שבת היא מלזעוק", ולכן כ' התורת שבת שלא לומר "שבת היא מלזעוק" דכל המוסיף גורע, ואדרבה ע"ז אין חיבור למאמרו, והעולם אומרים אמן על "שבת היא מלזעוק" ולא על "שישלח לו רפואה שלימה".

בשבת יכוון על החולים בשמו"ע כשאומר "רופא חולים" בברכת "אתה גבור"

יש לציין שבלקט הקמח החדש (סי' קט"ז סק"א) כתב שראה באיזה ספר, שבשבת שאין מתפללין על חולה שאין בו סכנה, יזכיר את שם החולה במחשבה בשמו"ע בברכת "אתה גבור" כשאומר "רופא חולים", ומפרשים בזה "שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא", כי בימות החול מזכירו בברכת "רפאנו", ואילו בשבת כבר מתפלל עליו בברכת "אתה גבור", וא"כ רפואה קרובה לבא.

אין לומר "מי שבירך" לחולה בפניו בשבת

בשו"ת אבקת רוכל (סי' י"א) מבואר מדברי המהר"י בי רב, שאין לעשות "מי שבירך" בשבת במיוחד עבור החולה בפניו, כיון שכשרואים אותו בפנינו, מצטערים עליו בשעת עשיית ה"מי שבירך" ומתעורר הבכי והצער, וע"י בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י"ג סי' ל"ו סק"ב) שהוסיף, דמה"ט כ' בפתח הדביר (סי' ר"כ

סי"א) שאין לעשות הטבת חלום בשבת בפניו, ותמך יתידותיו על דברי המהר"י בי רב, אבל יש לציין דלהלכה קיי"ל דהטבת חלום מותרת בשבת (ע' מ"ב סי' ר"כ סק"ג, ומטה אפרים סי' ת"ר סי"ט).

פרטי דינים בענין ה"מי שבירך" לחולה ועניית אמן עליו

כ' המ"ב (סי' רט"ו סק"ט) בשם המדרש, כששומע שאחד מתפלל דבר, או מברך לישראל אפילו בלא הזכרת השם, חייב לענות אמן, ובערוה"ש (שם סי"א) הוסיף דבזה מקיים מצות "ואהבת לרעך כמוך", ולכן הקפיד מרן הגרשז"א זצ"ל שיאמרו ה"מי שבירך" בקול רם כדי שהציבור ישמעו ויענו אמן (הליכות שלמה על הלי תפילה פ"ח הערה 61).

מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א נשאל אם יש מעלה במה שרק הגבאי מזכיר שמות של החולים, או שמא משום טירחא דציבורא, גם מתפלל יכול לומר ה"מי שבירך" עבור החולה בעצמו, בו בזמן שהגבאי אומר ה"מי שבירך" לכל החולים, וענה שחלק מסגולת הרפואה הטמונה בהזכרת השם של החולה לפני הס"ת, נובע מכוחו של הגבאי, יותר מתפילת שאר המתפללים (הובא בעלינו לשבח על במדבר עמוד תק"ז).

אמנם אם יש רשימה ארוכה של חולים ר"ל, פסק מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שבמקום להזכיר כל חולה בנפרד, יכול לומר "כמו שכתוב בפתק", משום שאם נוסח זה מהני לענין הפרשת תרו"מ (ע' חזון איש דמאי סי' ט"ו סק"ו – ובדרך אמונה הלי תרומות בה"ל פ"ג ה"ט ד"ה מקום, כי שאין שום פקפוק וחשש בהפרשה ע"י נוסח הקצר, אמנם ע' בהר צבי על זרעים סי' מ"ח שחולק על כל הנוסח הקצר, וכתב שאין להפריש הכל), מהני גם לתפילת "מי שבירך" לחולים (הובא בדרך שיחה ח"א עמוד תקמ"ד).

שבת קודש "בהעלותך" תשפ"א

מעלית שהתקלקלה לפני שבת – גדרים בלפני עור כאשר עי"ז מציל השני מעבירות יותר חמורות

מעשה שהיה בבנין מגורים שיש שם שתי מעליות משך כל השבוע, אבל בשבת, אחת מהן היא מעלית שבת לדיירים שמשתמשים בה (ואין כאן המקום לדון אם השימוש במעלית שבת מוסכם על כל פוסקי זמננו), אבל ר"ל רוב הדיירים אינם שומרי שבת, והם משתמשים במעלית הרגילה גם בשבת. בערב ש"ק, זמן קצר לפני כניסת השבת, התקלקלה המעלית הרגילה, ולכן הדיירים שאינם שומרי תורה ומצוות, שלא יהיה להם מעלית לשבת, ואין להם את ה"סבלנות" להשתמש במעלית שבת הפועלת, החליטו להזמין טכנאי מטעם החברה המבטח את המעליות כדי לתקן את המעלית שלהם, אבל דא עקא, שבודאי הוא יגיע בליל ש"ק או בש"ק בבוקר (ויתכן מאוד יגיעו כמה טכנאים). הדיירים שהם שומרי שבת הסתפקו, האם ראוי להם לוותר על השימוש במעלית שבת שלהם לשבת זו, כדי שהדיירים האחרים יוכלו להשתמש במעלית זו, ועי"ז ימנעו חילול שבת מיותר של הטכנאים.

מקום הספק הוא, דמצד אחד יש איסור של לפני עור בזה שמאפשרים לחילונים להשתמש במעלית מיד בכניסת השבת למשך כל השבת, כאשר לולא זאת, הם לא היו מחללים שבת במעליות לכל הפחות לכמה שעות עד שהטכנאי יבא לתקן אותה, ויתכן מאוד שהוא רק יגיע בש"ק בבוקר, וממילא לא יחללו שבת במעליות עד שבת בבוקר. אבל מאידך גיסא, אפשר אינו נחשב לפני עור אם זה ימנע חילול שבת יותר גדול ע"י הטכנאים, וא"כ אין זה מעשה מכשול אלא מעשה הצלה, אבל יש לדחות, דהחילול שבת של הטכנאים אין לו קשר לשאלה דידן, משום שהחרדים שבבנין אינם גורמים להם לחלל שבת, אלא שיש להם האפשרות למנוע מהם מלחלל שבת בתיקון מעלית זו, הגם שבודאי הם יחללו שבת בתיקון ושירות במקומות אחרים (כל מעלית בבנין צריכה שירות, כל שנה). עוד צריך לקחת בחשבון, האם אין בזה משום חילול ה', כשהחרדים מוסרים לחילונים המעלית בידים, כדי שיוכלו לחלל שבת בה.

הלעיטהו לרשע וימות

והנה זה פשוט שחז"ל אומרים בב"ק (ס"ט.) "הלעיטהו לרשע וימות", ולכן א"צ לציין עצי ערלה בשדהו בכל השנים שאינם שמיטה, משום שאם יכנס גנב לאכול מהפירות בגניבה, לא צריך לדאוג לו שלא יאכל פירות מעצי ערלה כדי להצילו מעבירה, אבל נד"ד קצת שונה, דאמנם החילונים ישתמשו במעלית הרגילה בלא"ה, אבל בזה שמוסרים להם בידים את האפשרות להשתמש בה, אפשר גרע טפי.

להכשיל עבריין בעבירה שהיא קלה יותר מהעבירה שהוא עומד לעבור עליה

והנה לכאורה יש לדמות שאלה זו, למש"כ בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ל"ה סק"א) בראובן שרואה איך ששמעון רוצה לשתות כוס יין של ערלה, ולכן הוא רוצה להחליף את הכוס הזה לכוס של סתם יינם שאיסורו רק מדרבנן. מצד אחד הוא מכשילו בשתיית סתם יינם בידים, אבל עי"ז הוא מצילו מאיסור יותר חמור של ערלה. ומאידך גיסא, מה שהוא ישתה היין של ערלה מעצמו, אינו אחריות שלנו (לולא דיני ערבות, ואכמ"ל בסוגי' זו הקשורה לנד"ד), ואמנם מצוה לאפרושי מאיסורא, אבל קיי"ל דלא אמרינן חטא באיסור קל כדי להציל חבירך מאיסור חמור (עי' מ"ב סי' רנ"ד סק"מ).

לכבד אורח באוכל אע"פ שלא יברך כדי למנוע שלא יגיע לידי כעס ושנאה

אמנם יש מקום גדול לחלק בין סתם עבירות לאיסור של לפני"ע, דהרי יסוד האיסור של לפני עור הוא במה שמכשילו לעבור עבירה, אבל אם הפעולה היא פעולת הצלה מעבירה יותר חמורה, מהיכ"ת שזה יקרא מכשול, אדרבה זה נקרא הצלה פורתא. וכבר דן מרן הגרשז"א זצ"ל בשאלה דומה לזה (שם סק"א), במי שבא אליו אורח חשוב שאינו שומר תורה ומצוות, אבל עדיין אוהב בני תורה, וגם תומך במוסדות תורה, ואם המארח לא יתנהג עמו בנימוס המקובל, לכבד אותו במידי דמיכל ומשתי, משום שאיסור ליתן אוכל למי שלא יברך (עי' שו"ע סי' קס"ט ס"ב), וכמו"כ אם יבקש ממנו בצורה מכובדת שיברך, יראה הדבר כפגיעה ועלבון כבודו, וזה גם ירגיז אותו, ויתכן שבגלל זה יתרחק ח"ו מהתורה, וגם יבא לידי כעס ושנאה על כל ההולכים בדרך התורה, בכה"ג עדיף לכבד אותו באוכל ובשתייה, ולא לחשוש כלל לאיסור של לפני"ע, ואע"פ דלא אמרינן שיעשה איסורא זוטא כדי להציל אחרים מאיסורא רבה, ומה"ט אסור להפריש תרו"מ בשבת כדי להציל אחרים מאכילת טבל, בכל זאת יש לחלק, דבאופן שכל העבירה היא לפני"ע, כיון שאם לא יתן לו אוכל ישל האורח באיסור יותר גדול, נמצא שאין כאן נתינת מכשול כלל, אלא אדרבה הוא מצילו ממכשול יותר חמור. והוסיף (שם בד"ה ומה שאין) שהדבר דומה למי שקוטע אצבע מידו של חבירו בכדי להצילו בכך מקטיעת כל היד כולו, דפשוט הוא שאינו נקרא מזיק אלא מתקן, ומצוה הוא דקעביד ולא עבירה.

עוד יש לציין מש"כ החזו"א (שביעית סי' י"ב סק"ט ד"ה ונראה), שחז"ל הקילו בספק מכשול בשביעית (כגון הא דתנן התם פ"ה מ"ט משאלת אשה לחבירתה החשודה על השביעית, נפה וכברה ורחיים ותנור), וז"ל אע"ג דספק מכשול ודאי אסור ליתן לפני עור, והיה ראוי להחמיר בספיקות, משום דאם באנו להחמיר בספיקות, נמי נעשה מכשול שנמנע חסד ודרכי חיים ושלוש מעצמנו ומהם, והן רק ע"ה, וחייבין אנחנו להחיותם ולהיטיב עמם, וכש"כ שלא להרבות שנאה ותחרות בינינו וביניהם, ועוברין על "לא תשנא" ועוד כמה לאוין שאין איסורן קל מאיסור זה שאנו באים להציל אותם ממנו עכ"ל.

כעין זה מסופר בשם מרן החזו"א זצ"ל (פאר הדור ח"ג פכ"א הערה 121, ובדרך שיחה ח"ב עמוד קמ"ח), שאם בא אורח או פועל שאינו שומר תורה ומצוות, מותר לתת לו לשתות אע"פ שלא יברך, ואע"פ שנפסק בשו"ע (סי' קס"ט ס"ב) דאסור ליתן לאכול אלא למי שידוע שנוטל ידיו ומברך, שאני הכא משום שאם לא יתנו לו, יכשל האורח או הפועל באיסור חמור יותר, בלאו של "לא תשנא את אחיך בלבבך" אם המארח לא יכבדו בכוס מים לשתות, ועי"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' י"ז) שג"כ פסק כן.

ראי" מהמחצית השקל דמותר להאכיל פת לתוך פיו של מי שהי' אוכלו בלי נט"י

ועוד ראי" יש להביא מהמחצה"ש (סי' קס"ג סק"ב), דפשיטא ל"י דמותר להאכיל פת לתוך פיו של מי שהי' אוכל הפת בלי נט"י, משום שכשמאכילו לתוך פיו מצילו מאיסור יותר חמור, דהאוכל פת בעצמו בלא נט"י עווננו חמור יותר ממי שמכניסים לו אחרים לתוך פיו ואינו נוטל ידיו, וא"כ אין זה נקרא מסייע ידי עוברי עבירה, אלא מצילו ומפרישו מאיסור יותר חמור.

מתי מותר לאשה להקיף פאת ראשו של איש

והנה לכאורה יש להביא ראיי ליסוד זה מדברי רע"א ז"ל, דהרי נפסק בשו"ע (יו"ד ס"י קפ"א ס"ו) אשה אינה במצות הקפה, וי"א שאע"פ שמוותרת להקיף פאת ראשה, אסורה להקיף פאת ראש האיש, ואפילו הוא קטן, והעיר רע"א (בהגהותיו שם) על השו"ע שכתב **"יש אומרים** שאסורה להקיף", דלכאורה לכו"ע הדבר אסור משום לפני"ע שמכשלת הניקף, ואע"פ שהיה יכול לגלח בעצמו, מ"מ אסור מדרבנן מדין מסייע, והוסף **דאולי י"ל** דבזה אין איסור מדין מצוה להפרישו, דאדרבה במה שהיא מגלחת אותו, בזה מפרישתו, דאם היא לא היתה מגלחת אותו, הוא היה מגלח את עצמו ועובר על ב' איסורים, על מקיף ועל ניקף, וע"י שהיא מגלחת אותו היא מפרישתו מלאו דמקיף.

הרי מבואר דס"ל דבאופן שהיא מצילתו מעבירה של מקיף, אין זה נחשב כלפני עור, אמנם יש לדחות משום שרע"א ז"ל כי "ואולי", וגם כ"כ רק לגבי האיסור של מסייע, והיה יכול לכתוב את חידושו לגבי האיסור של לפני"ע, כגון שהאיש אינו יכול להקיף את עצמו, אבל יש ישראל אחר שמוכן להקיפו, ואז הניקף יעבור על ניקף ועל לפני"ע שמכשיל את המקיף בלאו של "לא תקיפו", ובכה"ג היה עדיף שהאשה תקיף אותו משום שאז הניקף אינו מכשילה בלאו של "לא תקיפו" כיון שאינה מצווה בלאו זה, ונמצא שע"י הקפתה היא מצילתו מהלאו של לפני"ע, וכיון שרע"א לא כ"כ, אין ראיי ברורה מדברי רע"א ליסוד הנ"ל שכתבו מרן החזו"א זצ"ל ומרן הגרשז"א זצ"ל.

מצוה להכשיל מספר לשון הרע כדי להצילו מעבירה יותר גדולה

כ' החפץ חיים זצ"ל (כלל ו' ס"ד) לפעמים מצוה לשמוע מה שאחד מספר דברי גנות על חברו, כגון שהוא משער, שעל ידי שמיעתו את הענין בשלימות, יהיה אח"כ בכוחו להראות לפני המספר או שאר השומעים, שאין המעשה כן כמו שנאמר עליו, ועוד יש אופן אחר ג"כ דמצוה לשמוע, כגון אם בא אחד לפניו לקבול על חברו מאיזה דבר שעשה כנגדו, והוא מכיר במספר, שבזה שיתן אוזן לדבריו, יהיה יכולת בידו להשקיט את אפו מעליו, ולא ישוב עוד לספר לאנשים אחרים, ובזה יתרבה השלום בישראל. הרי מבואר בחפץ חיים שיש **מצוה** לשמוע לשה"ר, כאשר כל כוונתו היא כדי שהמספר לא יספר לשה"ר לאנשים אחרים, והיינו היסוד הנ"ל, שאינו נחשב כמכשיל את המספר, כיון שבעצם הוא מצילו מעבירה יותר גדולה.

כעין שאלה זו מובא בחשוקי חמד (בכורות כ"א:), באשה שישבה באוטובוס, ושמעה שתי בנות המדברות לשה"ר על אחת מחברותיהן (שהיא הכירה) שהתארסה אמש, ודיברו ביניהן כמה מסכן הוא החתן שהתארס אתה, ואחרי שהאריכו בדבריהן, פנתה האשה להבנות ואמרה להן: "אני מאוד מודה לכן על הדברים שדברתן, משום שהחתן הוא בני, ואני הולכת לספר לו את כל הדברים שסיפרתן, ואשכנע אותו לעזוב את השידוך". הבנות נבהלו מאוד מתוצאת דיבורם, ופרצו בבכי מר, וניסו לומר לאשה עד כמה הן הגזימו, ושאין אמת בדבריהן, ואז אמרה להן "דעו לכן שהחתן אינו בני, וכל כוונתי היתה ללמדכן עד כמה חמור איסור לשון הרע, ועד כמה הוא יכול להזיק", והיה מותר לאשה לשמוע את הדיבורים של לשה"ר כדי שתוכל להוכיח את הבנות על דיבורם.

היתר האבני נזר למכור טריפות ליהודי כדי שלא יאכל בשר חזיר

בשו"ת אבני נזר (יו"ד ס"י קכ"ו) נשאל בענין מומר שדרכו לאכול בשר אחוריים דווקא, ויש שם גם כזית חלב, והיה רגיל לשלוח המשרתת שלו לקנות הבשר עבורו, והיהודים מכרו לו מן הכשירות ומן הטריפות, בשר שיש בו איסור טריפה וגם איסור חלב, משום שחשבו שהוא גוי, אבל אח"כ נודע שהמשלח הוא ישראל מומר, ודן האבני נזר במחלוקת המפורסמת אם ב"ד מצווין להפריש מומר מעבירה, אבל בהמשך התשובה (סק"ז) כי שאם המומר לא יקבל הבשר הזה ממוכר זה, יקנה דבר אחר ר"ל, וא"כ לפי השיטות שיש איסור נבילה בבהמות טמאות, פשוט הוא שמותר למכור לו, כיון שמצילו מיותר עבירות (איסור בהמה טמאה וגם איסור נבילה), ולמסקנא כי דיש להתיר למכור לו חלק הפנים של הטריפות, אבל אין להקל למכור לו אחוריים שיש בו כזית חלב בכמה מקומות ע"ש טעמו. הרי מבואר דס"ל דאע"פ שמוכר לו טריפות, מ"מ אין זה נחשב לפני"ע, משום שע"י מכירתו הוא מצילו מיותר עבירות.

אין איסור לפני"ע כשמצילו מאיסור דמאי

כ' הרמב"ם (הלי' מעשר שני פי"ח ה"ח) דמותר ליתן מעות מעשר שני של דמאי לעם הארץ, ומקורו במתני' במעשר שני (פי"ד מ"ו), והסביר בפהמ"ש להרמב"ם כיון שהעם הארץ נכשל במכשול חמור יותר מזה, וחזקתו שהוא משתמש בדמאי, ואינו מפריש ממנו מעשר בשום פנים, לפיכך מותר ליתן לו מעות מע"ש של דמאי. אבל החזו"א (שביעית סי' י' סק"ג) הקשה, וכי מפני שעם הארץ עובר איסורים יותר גדולים מותר לנו להכשילו באיסור זה, ות"י בדרך אמונה (על הרמב"ם הנ"ל בבה"ל ד"ה ממעות) דאפשר חז"ל התירו איסור זה שהוא איסור קל, שאינו אלא חשש שמא יאכלוהו בטומאת הגוף, דאל"כ הוא יקנה פירות אחרות ויאכלם בלא מעשר, ויעשה איסור גדול מזה, ולכן מוטב להתיר ליתן לו מע"ש של דמאי ע"ש.

סיכום לדינא

הרי מבואר בכל הני פוסקים, שמותר וגם מצוה להכשיל השני באיסור קל, כדי שלא יעבור על איסור חמור יותר, ואדרבה אין זה נחשב לפני עור, כיון שאינו מכשילו אלא מצילו. אבל בנד"ד, הויתור על המעלית בשבת, אינו דומה לכל הני מקרים, דבכל הני מקרים, הרי מכשיל העבריין בעצמו באיסור יותר קל כדי שהוא לא יעבור על איסור יותר חמור, אבל מהיכ"ת לומר שמותר להכשיל את דיירי הבית בשימוש של המעלית לכמה שעות (עד שהטכנאי יגיע) כדי להציל הטכנאי מאיסור של חילול שבת, ואע"פ שכל ישראל ערבים זה לזה, וא"כ מה לי אם מציל יהודי זה או יהודי אחר, אבל אין לנו ראיי' שמותר "להכשיל" ראובן כדי "להציל" את שמעון, ובפרט שאין חיוב להוכיח מחלל שבת בפרהסיא כמבואר בבה"ל (סי' תר"ח ס"ב ד"ה אבל) שדרשו "הוכח תוכיח את עמיתך", למעט מחלל שבת, שיצא מכלל עמיתך.

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א באתרנו:
<http://pninim.co.il/> תחת הלינק: **שיעורי הגאון רבי יום טוב זנגר**